

BYRON.

I.

NEM szeretem a kritikusokat, akiknek az író : ember, aki ír is. Nekem az író : írásmód, amelyet egy ember teremtett meg. A közönség örül, ha író helyett embert mutatsz neki. Gógös, vagy félszeg, nagylelkű vagy kaján : ilyen figura az ismerősei közt is akad s ő hálás neked, hogy a művészt a szalonjába vagy ép a pultja mellé állítottad. Csakhogy embert adni a művész helyett : olcsó megkerülése a feladatnak. Illatokról kellene beszélned és virágokról beszélsz. A gyökere göcsörtös, a pártája részarányos, a színe kék. Csakhogy az illatáról van szó, barátom. Vannak hasonló gyökerű és hasonló pártájú virágok, de az egyiknek nincsen illata. Mit érsz vele, ha a költő ember-színéről írsz? Jellemzésed másokra is ráhúzhatod, hol egy pékre, hol egy ripacs-színészre. A költő nem virág, hanem illat; szent különös többlet, melyet egy virág kapott. Aki sokat járt művészek közt, tudja, hány utálatos virágnak van nemes illata.

Maurois két kötetes Byron életrajzát¹ nemcsak azért olvastam el nagyon figyelmesen, mert a maga nemében kitűnő munka, hanem mert ez az a nem, amelyet nem szívelhetek. Maurois igen ötletes felület-pszichologus. A felület szó itt nem kicsinyel, inkább dicsér. Izlést és óvatosságot jelent, az életrajzi részletek külön latolgatását. Nem regényíró-pszichológia az övé : nem egy pszichológiai csírt bont ki Byronjában, hanem a kapott életrajzi adatok gondos értelmezésén át hatol az egyéniség középpontja felé ; egy bizonyos határon azonban megáll : érzi, hogy nem szabad hősét túlságosan megoldania. Nem pszichológia immaginaria ez, ahogy egy kiváló gondolkozó nevezte a regény-írók lélek-csináló művészetét, de nem is pszichológia demonstrativa, mint azoknak a jámbor kontároknak a mesterkedése, akik maguk kiokoskodta pszichológiai tételek kaptafájára húzzák rá egy élt élet szent összevisszaságát. Maurois Byronja elő-előbukkan, majd el-elrejtőzik az életrajz gondosan összeállított tényecskéi mögött. Inkább az egyes tetteket figyeljük, mint az egész embert. Úgy láttatja Byront, ahogy mi látunk valakit, akivel nagyon sokat foglalkozunk : cselekedetei indokolt, de egy elvre vissza nem vezethető színváltásában. Embert ad és nem költőt, de ez az ember legalább valaha-élt ember akar lenni ; nem regényhős s nem idegorvosok naiv matricája.

Amíg ezt az izlésesen tartózkodó és józanul egyensúlyozott életrajzot olvastam, amely az én szememben egy hamis műfaj legelfogadhatóbb megoldása, mind nagyobb kedvem kerekedett, néhány hétre Byron műveibe temetkezni. Nem az érdekes élet kívántatta meg velem a költőt. Inkább a módszer-kísérlet izgatott : milyen képet állíthat az esztétikus a pszichológus képe ellen. Itt van egy költő gondos, izléses emberi portréja. Sem türelmem, sem hitem nincs hozzá, hogy valakiről hasonlót csináljak. Használjuk ki Maurois Byron-

¹ Maurois : Byron élete, 2 kötet, Dante-kiadás.

arcképét s tegyük mellé a magunkét. Ő életadatok pszichológiai árnyalásával ábrázol, mi mutassuk fel Byront művei esztétikai jegyeiben. Hadd lássuk, mi a különbség a kétféle technika közt. Tisztázzuk magunk előtt is, miért nem szeretjük a kritikásokat, akiknek az író ember, aki ír is.

A kritikának is vannak lombikjai és kísérletei. Különös öröm egy-egy pillanatra felfüggeszteni eleve-ítéletünket s adni, hogy egy mesterséges tapasztalattól akarjuk kiolvasni az igazságot.

II.

Maurois Byronja is, mint a modern lélekrajz csaknem minden hőse ellentmondások ritmusára léleklizik. Az ellentmondás a modern lélekábrázolás legkamatozóbb fogása : a leghatásosabban érezteti a lélekábrázolás lehetetlenségét. Dosztojevszkij, Proust, Ady belső antagonizmusok kiélézésével sejtetik meg a lélek sűrű, követhetetlen szövését. Többmagvú lelkeket vagy helyesebben többlelkű embereket ábrázolnak. Maurois a biografus nem ilyen merész. Ő nem hamisíthat ekkorát, csakhogy az igazság benyomását keltse. Nála az ellenmondás inkább csak kitérés a kézenfekvő megoldás elől. Az ő Byronjának az ellenmondó vonásai logikailag jobban tapadnak : megvan köztük a belátható összefüggés. Ez a Byron a régi, logikus francia lélekelemzés s az új kaotikus «lelkek a lélekben» módszer óvatos ötvözete.

Sűrű, tragikus vér az ő hőséé. Beszámíthatatlan, élvhajhász apák s anyai ágon is heves, törvény-típró ősök fia. Gyilkosok, öngyilkosok póruljártak véres sora jár előtte. Az ő családjában a természetellenes halál a természetes. Apja a gyönyörű Byron kapitány vagyonokat ver el s minden szoknya lépjén ott ragad. Családjától távol, Franciaországban pusztul el, miután a valenciennesi asszonyok egyharmada az övé volt, de inge és ruhája lemálott róla. Byront az anyja neveli, ez a kofaforma asszony, aki a legelőkelőbb skót főnemesektől örökölte a hevességét, de amellett józan, praktikus asszony, igazi kofa is. Férjét, az imádott jómadarat ismételtelen kiségitette pénzzavarából s a nyomorban sem vesztette el a fejét ; — vagy ha igen, csak azért, hogy kidühönghesse magát. Az a váratlan józanság, amely Byron egy-egy éleslátó ismerősét később annyira meglepte, anyai hagyaték. Byron féktelen, terhelt lelke fölött állandóan ott virrasztott az a bizonyos világos pillanat, amelyről a régi elmeagyógyászok annyit beszéltek. Képes Byron és Gordon ősei minden esztelenségére, de az esztelenségeit is belátással csinálja. «Okos mint Voltaire és bolond mint a szél».

A természet úgy intézte, hogy ez a különös vérkeverék megkapja méltó erjesztőjét. Byron állandóan lelki szekvestert hord magában, amelyet nem bír kigennyedni. A prometheuszi keselyű egy pillanatra sem fog leszakadni róla ; azok közé a zsenik közé tartozik, akik a betegség örök «szeméremövét» hordják. Nyomorék. Elferdült lábfejét hiába szorították kegyetlen kuruzslók rettenetes faszervezetekbe, csak a szenvedés elbírására taníthatták meg. Érzékeny természete megsokszorozza a természeti hibát. Állandó gyanakvás könnyű sértődés, gyors bosszúvágy gyilkos gőzköre lengi körül már gyermeklelkét is. Sosem léphet ki csonkasága tudatából. Érzései e gőzkörben, vad természete ellenes fénnel villóznak. Képtelen indulatai fékentartására. Ha szeret, rajong, ha megsértik, az egész világot gyűlöli. Ragyogó szelleme s apja rászállt szépsége csak fokozza érzés-szélsőségeit. Szelleme az aránytalan reakcióhoz is talál igazoló érveket ; szépsége pedig teret csinál a kóros érzelmek szabad viharzásához. Ha nem ilyen szép, féktelensége beledohosodhatna a nyomorék-sors

szűk cellájába. De ő, noha nyomorék, meg tudja hódítani a szíveket; — a szíveket, akiknek a megvetésétől örökké rettegni fog. Kórosan hiú s hiúsága odavasolja az emberekhez, akiket gyűlöl. Uralkodni akar rajtuk, hogy megvehesse őket. De miközben kacérkodik velük, menekül is tőlük. Rosszul behegedt szentimentalizmusa egy másik, Byronhoz méltóbb, párolt világról álmodik, amely egy-egy gyermekkori ideál szeme sugarában mintha föl is csillant volna. Sajnos az angol lányok nem azonosak Byron világának a hősnőivel s a csalódott érzelmesség vad megvetéssel áll bosszút az egész női nemem.

Világképe nem fegyelmezi zaklatott érzelmeit. Byron nem azért tartja az esztét, hogy az ösztönök ellenmondásait kiküszöbölje, hanem hogy tetszetős fogalmazásában hallja, amit pillanatnyi indulata sugal. Tíz éves koráig csaknem nyomorban él. Anyja egyszerű, skót iskolába járattja. Nemcsak tanítói, de életkörülményei is beléoltják a protestantizmust. Az eredendő bűn gondolata, az eleve elrendelés mint komor, vigasztalan égbolt feszül egész élete fölé. A szerencsétlenség kívülről szakad ránk, a rossz elkerülhetetlen: Byron már a gyerekszobában lázadozik e pesszimista tan ellen, amely holtig elkíséri. Mikor nagybátyja váratlan halála Lord Byronná s a newsteadi apátság urává teszi, előkelő angol intézetbe adják. A felsőbb angol körök vidám szkepticizmusa itt minden zavar nélkül rakódik rá gyermekkori komor protestantizmusára. Protestantizmus és szkepticizmus tűz és víz. Csakhogy Byron lelke is tűz és víz. Legbelül, amikor egyedül marad ősei vérével, csonkaságával s az elkerülhetetlen sorssal: protestáns. A külső Byron, aki megveti a világot s a gúny vitriolesójét hullatja rá: szkeptikus. Itt nincs idő logikára. A szív örvénye visz. S Byronnak épolyan szüksége van a démoni fatalizmusig fokozott protestantizmusra, mint a világ kicsinylő, fintorgó iróniára. A világot Isten azért teremtette, hogy az embereket sanyargassa. Byron azonban nem járult hozzá önmaga születéséhez s ha már nem tehet ellenük, legalább nyelvet ölt börtönre s börtönörré.

A sánta láb tengelyén forgó jellem élete során hol erre, hol arra billen, de a szünetlen színváltásból vérnek, érzelmenek és világelfogásnak mindig ugyanazok az alapszínei villannak elő. A fiatal Byron, aki beutazta a Keletet, élt a társadalmon kívül s Childe Harold borus mezében kényszerítette térdre a társaságot, nemes, ásitózó vad. A magányban tett-düh gyötri s a dicsőség viharában unatkozni kezd. Mint kényszerképzettől megszállt a küszöbhez, amelyen meg kell törölni a lábát, vagy a palánkhöz, amelyet meg kell kopogtatnia, úgy viszi őt hiúsága főuri körökbe s főuri karokba, ahonnét undorodva menekül vissza magányába, hogy végkép ne tudja többé, mit kezdjen magával. Dandy és mizantróp. Minden ránéző ember rabja s minden hozzátapadó tárgy tehetetlen fetisztája. De ugyanakkor a Kalóz is; ismeretlen bűnök hőse, aki ember koponyából iszik fiatal lánytestek orgiáin.

A neve egyre magasabban ragyog. Napoleon és Byron a kor dicsőségének két ikercsillaga. Ennyit költő költészetével nem érhet el. Az ő költészete eszköze csak annak a démoni reputációnak, melyet jórészt társadalmi szereplésével vívott ki. Byron az angol társaság szemében a szalonjainkban is fogadható Bűn. Lord és kalóz. Aki meghajol előtte, ugyanakkor hódol titkolt ösztönei vér-csatáros Istenének, amikor a divaténak is. Byront ez a démoni reputáció s az unalom ellenállhatatlanul sodorja valami képtelen-híres bűn felé. Ekkor kerül a közelébe mostohanővére, akit idáig alig ismert. Ez a gyermekes, csacska Auguszta, aki a pokol kínjait is dajkamesék nyelvére fordítaná, a nagy szenvedélyektől megcsömörlött Byron egyszerű, pajzán pajtása lesz. Byron azonban

a féltestvéri macskajáték melegében megérzi a kalózhoz méltó bünt. Elcsábítja Augusztát s úgy érzi, Byron a vérfertőző, eleget tett démoni hírnevének. Vérfertőzésről alig lehet beszélni. Augusztá féltestvére csak, távol nőttek fel egymástól, megannyi mentőkörülmény. Byron azonban nem engedi el szörnyű bűnét. Ez az ő lázadása az Isten világa ellen. Ez a bűn bélyegzi el őt örök Kainná. Augusztát ő maga adja a világ nyelvére. Amikor megnősül, bevezeti családjába s hideg, matematikus feleségét ő kényszeríti, hogy a házasságbontó titkot felfödözze. Byron hiúsága a gonoszkodás orgiáit üli. Miután elkápráztatta a társaságot, mindent elkövet, hogy megbotránkoztassa. A mizantróp dandy, akinek már mindenhez meglesz a publikuma, a bukott angyal szerepét is el akarja játszani. Az angolok kénytelenek felháborodni s Byron örökre elvonul Angliából. A démonnak sikerült felingerelnie a nyárspolgárt s Childe Harold mázsás bűnnel a szíve helyén mindörökre elbűcsúzik Dower fehér sziklától.

Eléri Itáliát és a harminc évet. Egy gyönyörű s igen egyszerű olasz grófné a kedvese s a Byron-ötvényben az anyai polgárjózansága egyre nagyobb aránnyal vesz részt. A házasságot nem bírta elviselni, de nem bánja, ha szerelmi viszonyai házasságszerűekké válnak. Hiúsága is jól lakott. Anglia helyett az egész világ csodálja. Még grófnéja ölében a polgár és a démon is kiegyezett. A byroni ködök tisztulhatnak kissé. Az olasz ég a lassan elhízó lord győztes cinizmusában tükröződik. Viszkető unalma továbbra is megmarad s új tettekhez és új különségekhez dörzsölőzik, de tettei már nem olyan céltalanok. Ez a költővel megfertőzött politikus, aki nem ismeri a szellem embereinek a nemes tétlenségét, hanem mint valami diktátort, állandó tettvágy kinozza (bár a világfeltűnés közepette is magányos, mint a legelhagyottabb költő), az olasz forradalmi mozgalmak szervezője és pénzelője lesz. Amikor egyik napról a másikra a görög szabadságharcba is beugrik, barátai csak bámulnak, hogy mennyi praktikus ész szorult Anglia enfant terriblejébe. Az a szabadsághős, akit Missolonghi egészségtelen levegője s az orvosok érvágásai megölnek, érdekes keveréke a világbakacsintó primadonnának, a nagyszerű szervezőnek és az unatkozó óriásnak.

III.

Ime Maurois Byronja. Mielőtt az esztétikusnak adjuk a szót, leplezzünk le egy kis szemfényvesztést. A pszichológus, aki Byron élete zilált vonalait ilyen arcvonásokká rendezte, suttymban maga is esztétikuskodott. Ő persze a nagyközönségnek ír s a közönség az életre kíváncsi. Csakhogy az élet nem állja a pszichológiát. Életünk minden tényének százféle pszichológiai megoldása van (ebben különbözik a regénytől, amely pszichológiailag rendezett élet) s Maurois, a pszichológus, sokszor eltévedhetett volna e megoldások közt, ha ott nincs az Oxford Poets Byronja, ez a többezer verssoros életrajz, amelyet a költő maga írt. Mauroisnak adnia kell, hogy ő Byron életét Byron életéből magyarázza meg, de mint ravasz diák ott tartja a pad alatt az India paper Byronját, időnként bele-beleakacsint s vitás esetekben azt a megoldást fogadja el, amelyet Byron költői természeté valószínűvé tesz. Ennek a puskázásnak köszönhető, hogy az életrajz nem vágódik el a pszichológiai ráfogások centrifugális ívein, hanem engedelmesen és finoman forog egy láthatatlan esztétikai tengely körül.

Mit mondhat az esztétikus Byronról? Ő semmit sem kezdhet egy sánta lábbal, hacsak nem verslábról van szó. Ő Byron Mindenwertigkeitsgefühl-jét épügy nem érzi, mint Augusztá bűnös csókjait. Az esztétikus nem kíváncsi rá,

hogy Childe Harold ugyanazon az útvonalon utazott-e, mint Byron s arra sem, hogy Byron bűne azonos-e a Manfrédéval. Az esztétika nem oknyomozó mesterség. Neki nem az a fontos, hogy a művészi alkotás mért olyan, amilyen, hanem hogy milyen. Nem kutat, csak észrevesz. Azt a pillanatot lesi meg, amikor a lélek tartalma művészi formát ölt; azt a szűrőt leplezi le, amelyen át a lélek műalkotássá ömlik. Miféle freudi bonyodalmak vannak e szűrőn túl s mi kothorható ki a szűrőn átsajtolt anyagból: őt nem érdekli. Nem pszichológus és nem philológus. Nem a tartalom bűvára, de nem is a formáé. Azé, ami a kettő közt van: a kifejezése. Minden költő egy kifejezés-szisztéma, ahogy, a mineralógusnak minden ásvány egy rács-rendszer. Hogy írja le Byront a költészet mineralógusa?

Byron munkatárának aránylag igen kis hányada a lírai vers, de nincs egyetlen írása, amely ne lírikus műve volna. Byron a márványra cseppentett vitriol. Ő az a lírai sav, aki az éposz és dráma szilárd tömbjeit feloldja s közben új pezsgésre készíti. Hírnévhozó műve: a Childe Harold, mint később a Don Juan is, utazások története. A történet azonban csak azért van, hogy a líra szétrombolhassa. A történet az a vékony út, amely csak azért van, hogy legyen miről letérni. Célzások, elkalandozások, «erről jut eszembe» ötletek, egy-egy véletlen elejtett szó mentén oldalas kisiklások: Byron minden alkalmat megragad, hogy a műfaj hagyományos rendjébe belerugjon. Drámai költeményei: Manfréd, Kain, The deformed transformed egy-egy lírai gesztust dramatizálnak. Goethe Faustja jár előttük, de míg Faust előadható, hatásos dráma is, Byron darabjai tüntetően drámaiatlanok: egy lírikus nagyszerű visszaélései a drámai formával. Epikai művei, drámái, de még szatirái is, mint az English bards and scotch rewewers akár komorak, akár bolondosak, egyetlen byroni műfajba futnak össze: a fittyethányás műfajába. Minden, ami következetes, bizonyos fokig rend is. Byron rendje a következetes rendetlenség. Egy nihilista nem gúnyolja következetesebben a társadalmat, amelybe beleszületett, mint Byron a műfajt, amelyet ő választott. Azért írt szívesebben verses regényeket, mint lírai költeményeket, mert lírikus létére a lírai formából nem tudott csúfot üzni.

Bizonyára azok közé az alkotók közé tartozik, akik alaposan kifeszengik, testükhöz idomítják az öröklött ruhát. Ahol lehetett, kitérdelte, kikönyökölte; ahol kellett, nyújtóztott egyet s elrepszttette. De végül is fesztelenül mozoghatott. Nem ismert csak szokásjogot s az a szokás is az ő szokása volt. Kamasz király, aki azt teszi a birodalmában, ami jól esik. Ha tetszik fölmegey a Jungfrau tetejére s ott akar öngyilkos lenni, Manfréd s ha tetszik, egy háremleírás ürügye alatt Dante sírjához is elkalandozik. Teszem, mert hatalmam van hozzá: ezt hirdeti a költői próza s mi rábolintunk, teheti, mert következetesen teszi. Boldog cinkossággal nézzük ezt a költő-Robin Hoodot, aki tiszteletreméltó esztétikai kerítéseken olyan vidoran ugrik át s Boileau-nak olyan ügyesen tud a kalapjára köpni. A líra maga a költészet. Minden más műfajköltészet plusz fegyelem és szorgalom. Byron, a lírikus, meghív minket: jertek, csúfoljuk ki a jámbor artizánokat. S mi úgy megyünk vele, mint áruhás fejedelemmel, aki goromba éji tréfát készül elkövetni a derék, vekkerre ébredő polgárok rovására.

Ez az idegen műfajokban kivívott lírai «mindent szabad» Shakespeare-t idézi fel. S csakugyan Byron legérettebb alkotása, a Don Juan, époly korlátlan teret nyit az égből a földre s a földről az égbe villanó költőszemnek, mint Shakespeare színpada. A felidézett hasonlóság azonban csak arra jó, hogy a különbséget éreztesse. Shakespeare valódi fejedelme színpadának. Ő csakugyan

azt teszi, amit egy ragyogó, szabad szellem poétai sugallata diktál. Shakespeare, a költő, önmagának is ura. Az ember csak táplálja a költőt, de nem ráncigálja. Shakespearenek szabad a poétai akarata, míg Byron csak a műfájának az ura, de rabja önmagának. Kényszerhangulatok : ezt a szót Byron gyártatta velem. Ahogy vannak a tudatban szívósan megkapaszkodó kényszerképzetek, Byron költészetét úgy hányják ide-oda a kényszerhangulatok. Byron dikcióját minduntalan elrántják lelke alacsonyabb áramai. A kiejtett szót elkapja egy soros a következő szó már nem mehet másfelé, mint amerre ez a sodrás viszi. Shakespearenél (s véleményem szerint a Byronhoz egyben-másban hasonló Adynál is) a legszélsőségesebb érzés is eszköz. A szerző úgy adagolja, mint a patikus az orvosságot? Maga az indulat is költői fikció, míg Byronnál az indulat a költői műbe betörő emberi vihar. Shakespeare úgy készíti a hangulatokat, ahogy a mű követeli. Ahogy van analógia, vagy szójáték-találékonyosság, van hangulatcsináló lelemény is. Shakespeare hangulatainak nincs száma, annyi az átmeneti árnyalat. Byronnak alig néhány hangulata van s ezek szinte brutálisan elkülönülők. Byron, a borus utas, aki Hellas romjain vagy más valamilyen mult fölött borong ; Byron, Isten bukott angyala, aki számon kéri, hogy miért teremtették ; Byron, a rousseaui Éden száműzöttje, aki a természet üde gyermekeiről ábrándozik ; Byron, a társaság ismerője, aki Anglia és a nők rovására viccelődik : talán gyarapíthatjuk néhányal a byroni hangulatok számát, de azokban is fel kell ismernünk az elkerülhetetlen, reflexszerűt. Kiejtette az inger szót s mi összehúzzuk a vállunkat, jön a kényszerhangulat. Byronnál nincs csapongóbb költő, de ő az, akinek mindig kitalálok a következő sorát. A Don Juan közepe felé szinte félelmissé válik már : jaj most ezt mondta, no most mindjárt rácsöndít a kényszervicc csörgőjével. A szabad műfaj csak azért ilyen szabad, hogy megmutassa a költő mennyire nem ura önmagának.

Byron tarka, de szinszegény költő. Színezése intenzív, de nem gazdag. A szellem életének is van egy olyasféle törvénye, mint az elektrotechnikában a Joule-törvény. Ugyanazon szellemi feszültség mellett az árnyalatok (az ellenállás) csökkenésével nő a színezés intenzitása. Byron kevés színe bántóan éles. Ő az a költő, aki minden hangulatot túlhajt. Szélsőséges. Nem igaz, hogy a nagy költők szélsőségesek. Hevesek, szabadszájúak, gyors képzeletűek ; de csaknem mindre jellemző bizonyos hangulat-ökonomia. Ellendül egy irányba, az iram nagy, de nem ő, hanem a mi képzeletünk futja be a jelzett pályát. Olyan mint az úrkocsis, aki a szakadék szélén állítja meg a négyesfogatát. Byron viszont ép azt mutatja be, hogy lehet négyesfogattal a szakadékba esni.

Ezek a szakadékbavívó, túlintenzív hangulatok bizonyára jobban meg-
 ráznak, mint az artista trükkje, akinél a szakadék csak mutatványkellék.
 Byront nem lehet élvezni ; Byronnal vele kell érezni. Ha ő Hajdjáról, az üdeség
 tenyerének kagylóban született istennőjéről ír, akkor vagy visszakapod puber-
 tás-korod nappali álmait, vagy tiltakozol : én nem vagyok hajlandó áradozni.
 Ha ő belemar a társadalomba, akkor vagy magad is harapni akarsz, vagy azt
 gondold : ez a harag egy műalkotásban aránytalan. Byron azontúl, hogy
 költő, hangulat-agitátor is. Vagy behódolsz neki, vagy védekezel ellene, mint
 valami ragály ellen. Kortársai, maguk is hasonló indulatok betegek, a líra
 császárává koronázták. Mi, száz évvel később, szinte túlkönnyen védekezhe-
 tünk érzelmi demagógiája ellen.

Byron költészetében a szuggesztív elemek elnyomják a művészieket.
 Hatásosabban beszél, mint amilyen szépen. Dialektikája erőszakosabb, mint
 amilyen meggyőző. Képzetele nyugtalanabb, mint amilyen merész. Gondo-

latai örömet szöknek aforizmába, de ki jegyez meg egy Byron-aforizmat? Pengenek s nem vágnak. Amennyit újított a műfajban, olyan keveset változtatott a versen. Szabad szemmel romboló, mikroszkópon nézve akadémikus. Alakteremtő ereje nincs. Alakjai vagy egy hangulatának a megszálltjai vagy gúnya céltáblái. A beléjük vagy rájuk fűtt indulatból élnek. Vedd el belőlük a hangulatot s porrá esnek. Nem tiszta költő. Egy rábeszélő, befolyásoló, mindenáron hódító temperamentum akadályozza a művészi elmélyedésben. Ő az a költő (s nem Ady!), akinek a vers csakugyan csak cifra szolga volt. Ez a költő nem azonos a művével. Itt a mű közeg a költő és olvasói közt. Az olvasó belekalkuláltatott a műbe. Ép ezért a hajdani olvasóval együtt fakul a Byron-oeuvre. Azért nem hat ma, amért valamikor csodálták. Heteken át olvastam s néhány szép sornál alig kaptam többet tőle. Nagy költő, nagy költő, de Keats tíz oldalát többre becslöm Byron minden művénél.

IV.

Itt a két kép; hasonlíthatjuk a technikát. A pszichológus emlékiratokat böngész, leveleket olvas, pletykák súlyát méricskéli; mi levesszük a polcra Byron műveit s leolvassuk, ami előttünk van. Az esztétikusnak csak néhány határozott, éles benyomásáról kell számot adnia. Míg a pszichológus kombinál, a dolgok mögé kerül, furfangoskodik, neki csak olvasnia és éreznie kell. De ha az ő módszere az egyszerűbb, a «képe» mégis kevesebb szemnek mond valamit. A pszichológus embert mutat s az emberit mindenki megérti. Mi egy kifejező rendszert adunk s ez csak annak jelent valamit, aki sokat és jól olvasott vagy maga is alkotó. A bonyolultabb technika a közvetlenebb s az egyszerűbbik a képzettséget követelő.

A két Byron-kép így is nagyon hasonlít, csak a kétféle tolvajnyelv szótárát kell elkészítened. Ami a mizantrop-dandynek a társadalom, a lírikusnak az az idegen műfaj. Ha az ember hiú, a költő szuggesztív. Byron, az ember, költővel fertőzött politikus; Byron, a művész, politikussal fertőzött költő. S vajjon a sánta láb és a kényszerhangulatok nem ugyanazt jelentik-e?

A két kép közt legfeltűnőbb különbség az értékelésben van. A pszichológusnak Byron izgató talány. Akár még nyolcszáz oldalt is elszőszmötölne s a problémák még mindig tovább sarjadznának. Byron feneketlen pszichológiai lelőhely. Átlapozom a magam Teljes Byron-ját; az aláhúzott versek jórésze is inkább lélektani kuriózum, mint szívenütő szép sor. Nincs az a stréber ideg-orvos, aki Byronból a maga kis furfangos fölfedezését ki ne horgászná. Az esztétikus szemében Byron nem ilyen érdekes. Mondjuk úgy: inkább csak érdekes. Vergilius, Dante, Shakespeare körül holtomig sem unom el a köröket huzogatni, Byronnal most foglalkoztam utoljára. A pszichológus és az esztétikus Byron-képe ugyanazt mondják, de míg az egyiket érdekli a tárgy, a másikat nem. Az a kép csillog, rajta a felfedezés öröme; ez kedvetlen, mint egy pontos tény-álladék.

Ha azért raktuk a két képet egymás mellé, hogy megmutassuk, mennyivel izgatóbb az esztétikus portré-ja, mint a pszichológusé, a kísérlet nem sikerült. Vannak költők, akiket oda kell ajándékoznunk Mauroisnak, mint ahogy vannak költők, akiket oda kell ajándékoznunk a történészeknek. Az idő degradálja a költőket, az egyikből emberi furcsaság lesz, a másikkól történelmi adat. Kevesen vannak, akik közül az esztétikai inger friss és csillogó marad. Ezek előtt azonban nem sok keresni valójuk van a Mauroisoknak.

Németh László.